

POESIA ÚTIL I NECESSÀRIA¹

Miquel Desclot

L'estètica moderna ha subratllat sovint que la poesia, com la resta de les arts, no serveix per a res, no és útil, no té cap traducció pragmàtica, i que en això, malgrat tot, hi ha els fonaments de la seva grandesa. Però aquesta afirmació tan asèptica —tan glacialment orgullosa— deu ser veritat només segons allò que entenguem per utilitat. La poesia, en efecte, no sembla pas que, vist com estem avui, hagi servit gaire per canviar el món, per fer la humanitat millor, per socavar les tiranies, per combatre l'estupidesa i la barbàrie, per ensenyar res o allisonar ningú, com en moments d'ingenuïtat aguda podem haver pensat, almenys als dies de l'adolescència més inexperta; en aquest temps de pragmatisme exacerbats que ens ha escaigut de viure, la poesia no sembla que serveixi ni perquè cap Virgili es guanyi la vida encensant cap Cèsar August. Com deia el nostre Joan Oliver, la poesia ha esdevingut a hores d'ara, senzillament, la darrera de les arts pobres. En efecte, mentre els pintors i els arquitectes de més èxit han arribat avui dia a pinacles de reconeixement i de poder que no hauria somiat ni Miquelàngel, la veu dels poetes ha quedat ofegada per la xerrameca redundants d'allò que, suposo que irònicament, encara convenim a anomenar els mitjans de comunicació. Avui, la poesia és talment una "espècie" amenaçada d'extinció que necessita defenses —nobilíssimes— com ara la del Premi Nobel Seamus Heaney a la cerimònia de lliurament del premi, a Estocolm, no fa gaires anys. Però jo no crec tampoc que calgui almar-se'n excessivament: després del racionalisme més apoètic de la història, els primers poetes romàntics també es van sentir cridats a escriure

¹ Text llegit a l'acte de lliurament del premi Amadeu Oller, el 10 de juny del 2008.

inflamades defenses de la poesia, que sentien amenaçada, les quals no feien en realitat sinó anunciar una de les grans florides poètiques d'Europa.

En la meva modesta defensa, jo més aviat voldria capgirar aquesta sensació d'exili de la poesia en un sentit positiu. Perquè em sembla que, després de tot, a la poesia no li haurà fet mal, l'esmentat ostracisme, sinó que més aviat li haurà permès de recobrar una humilitat que potser ja li començava a fer prou falta: la humilitat, en definitiva, d'acceptar per a les seves espatlles la càrrega d'una certa utilitat. Una utilitat que, al capdavall, és la que fa que avui ens puguem reunir tots nosaltres per celebrar alguna cosa més que una festeta folklòrica com tantes se'n fan als nostres pobles i ciutats.

Ja fa més de quaranta anys, Salvador Espriu respirava per la ferida quan es declarava “cansat de tants de versos que no fan companyia —els admirables versos de savis excel·lents”. Jo, avui, vull invitar-vos a retrobar aquella companyia que la veritable poesia no ha deixat de fer mai: segurament, la més difícil, la més noble de les utilitats imaginables. Deixeu-me provar de mostrar-vos, doncs, que la poesia, com ja volia el venerable Horaci, també pot ser útil, més enllà del ja prou “útil” plaer estètic.

* * *

En rigor de veritat, no es pot pas dir que la poesia sigui un vidre transparent posat davant l'ànima del poeta, o tan sols un mirall que en reflecteixi les imatges des d'una distància qualsevol; perquè és evident que hi ha poetes —com ara ni més ni menys que Sòfocles o Shakespeare— que donen el millor de si mateixos precisament prestant la veu a d'altres ànimes. Tanmateix, també és cert que, fins i tot —o sobretot— en aquests casos, la veu prestada ens deixa endevinar besllums de la veu profunda de la pròpia ànima del demiürg: perquè totes les veus del poeta no són més

que fragments d'una veu original que en definitiva és la veritable veu de la terra. Potser podríem dir, doncs, que la poesia actua més aviat com un prisma, que tal vegada no ens dóna imatges nítides de l'ànima poètica que l'ha engendrada, però que certament ens n'envia rajos de llum que ens permeten d'acostar-nos-hi, si tan sols estem disposats a l'esforç de recompondre'ls en la font de llum original.

És, doncs, per aquesta qualitat de la poesia que d'una lectura de poemes en podem esperar la companyia d'una ànima que té el rar privilegi de saber transfigurar-se en paraules compartibles. I és per això que a través de la poesia podem seguir els camins individuals d'aprenentatge d'unes persones com nosaltres, que a través de la paraula han deixat constància —directa o indirecta— de les seves solucions al problema fonamental de construir-se una vida que mereixi la qualificació d'humana. I, finalment, doncs, és per aquesta raó que avui us proposo de gosar demanar a la poesia alguna cosa més que gaudi estètic, que per ell mateix —no cal dir— ja seria ben preciós, ben necessari, ben nutritiu i ben satisfactori.

* * *

Així, doncs, encara que sigui després d'una introducció tan llarga, finalment he arribat al punt central de la meva intervenció. Això és: que la poesia ens pot mostrar, és a dir ensenyar —sense imposar—, lliçons essencials sobre l'únic aprenentatge transcendent de la nostra vida, l'aprenentatge que ningú pot eludir per arribar a la dignitat de ser home o dona. Amb això no vull insinuar de cap manera que la poesia tingui ni una mica de base didàctica. Més aviat crec que si la poesia ens pot ser “útil” és justament perquè no aspira a allisonar. Quan el gran Goethe, conscient de ser una de les testes més preclares i una de les consciències més

esmolades de l'Europa del seu temps, es proposa exercir el seu mestratge com a home d'experiència a través de la seva literatura diguem-ne didàctica —les novel·les de *Wilhelm Meister* o *Les afinitats electives*, per exemple—, resulta paradoxalment molt menys convincent, molt menys “útil” per a nosaltres, que no amb la seva poesia lírica o dramàtica. I això, sobretot, per una raó decisiva: perquè l'aprenentatge de la vida humana és estrictament individual, estrictament intransferible. Així com l'aprenentatge de la vida col·lectiva dels pobles és també un procés irrepètible, que no té per què ser útil a d'altres societats fins i tot potser veïnes i semblants.

Els camins individuals de creixement de l'ànima humana que podem endevinar a través de la poesia no ens ofereixen sinó una solució que sabem d'entrada que no pot ser la nostra, però en canvi ens acreixen la consciència del camí propi que ens cal obrir entre frondes i bardisses atapeïdes.

A diferència de la poesia, bastida sobre experiències particulars, úniques, irrepètibles, el que pretenen les religions, les filosofies i les ideologies és oferir-nos un sistema de validesa universal, un sistema aixecat sobre una suma d'experiències individuals, convenientment esporgada d'allò que no sigui més o menys comú a totes elles. Tanmateix, la veritat és que qualsevol adopció d'algun d'aquests sistemes de pretensió universal no exhimeix ningú, fet i fet, del seu propi esforç d'aprenentatge d'humanitat. El qui cregui que el seu problema d'encaix amb la resta del món es resol amb l'adopció cega d'una religió o d'una ideologia està abocat al fanatisme irracional, a l'integrisme bàrbar. No cal ser un historiador ni viatjar gaire enrere en el temps per retreure'n exemples eloqüents: ¿qui hauria dit que una filosofia d'aparença tan angèlica com l'idealisme alemany podia desembocar en un infern tan diabòlic com el nazisme? ¿Qui hauria sospitat mai que esgrimint la doctrina de Jesús de Natzaret, plena de mansuetud i de comprensió, es podia impulsar una

cruel, despietada “cruzada nacional” en ple segle XX? ¿Qui podia imaginar, *a priori*, que els ensenyaments conciliadors de la Bíblia i de l’Alcorà es poguessin enfrontar en una sanguinària lluita entre Jahvè i Al·là que sembla cada dia més que no hagi de tenir fi? ¿Qui s’hauria afigurat que una revolució que naixia per alliberar els oprimits de totes les Rússies i d’arreu del món es convertiria de seguida en una sòrdida tirania opressora que no hauria d’envejar res a la precedent?

Les religions, les filosofies i les ideologies ens poden ajudar, és clar, oferint-nos un canemàs de referències i fins potser estalviant-nos marrades i errors greus, però de fet no ens poden resoldre mai el problema fonamental de l’aprenentatge personal, que indefectiblement ens cal recórrer de manera individuada, pas a pas, fins al darrer dia de la nostra vida, per molt que puguem disposar de l’ajuda més o menys eficaç d’aquelles referències.

El nus d’aquest aprenentatge vital de què fa estona que estic parlant de manera potser massa genèrica és senzillament l’aprenentatge del respecte i, en última instància, de la comprensió. Cada persona humana és un món complex on rebullen caòticament les forces irracionals de l’animalitat i on alhora hi ha, agitada pel remolí, la llavor que li pot permetre de corregir aquell caos i cultivar-lo fins a fer-lo fecund. Les forces de la nostra animalitat natural, sense la contenció de l’instint que les regula en les bèsties, són agressives, avassalladores, expansives. Quan aquestes forces es desborden sense control, l’home és, en efecte, pitjor que un llop per a l’home. Però el que fa que una persona esdevingui humana és justament la lluita que entauli amb el seu propi caos animal, l’esforç que faci per domesticar l’amenaçadora fera egocèntrica que a tots ens rugeix a dins. No sé si cal dir que jo no crec pas que nasquem caòtics per cap culpa original, com vol la tradició agustiniana, sinó senzillament perquè naixem amb una facultat que sembla reservada als humans: la llibertat. És a dir, la

llibertat de construir-nos o abandonar-nos. La llibertat de lliurar-nos al caos o ordenar-lo. La llibertat de ser o tan sols ser-hi.

Ara bé, la nostra fera personal no s'ensinistra amb cap autoflagel·lació inculpatòria, sinó amb l'esforç de sortir de nosaltres mateixos per descobrir l'Altre, aprendre a respectar-lo i, finalment, arribar a comprendre'l. Un Altre que, en definitiva, no és tan sols la persona que tenim al costat, sinó que és tota la resta de l'univers: és el veí del costat, és la nostra mare, és l'arbre que ens fa ombra a la porta de casa, és la pedra que ens fa ensopegar, és l'ocell que canta des del seu amagatall, és el difunt que ens parla des de lluny a través d'una obra salvada de la destrucció, és el cromosoma supernumerari, és l'estrella que sabem a bilions de quilòmetres de nosaltres, és l'infant encara no concebut. Sortir de la nostra carcassa per entrar en l'Altre. Heus aquí el difícil secret. El secret de l'aprenentatge per esdevenir aquesta cosa tan complexa, tan rica, tan fràgil, com és una persona humana: el difícilíssim aprenentatge del respecte, de la comprensió, de la *com-passió*.

Doncs bé, mig segle enrere, el poeta mexicà Octavio Paz descrivia precisament aquest procés de sortida d'un mateix per encarnar-se en l'Altre i tornar, més ric del que ha donat, al jo de partida, com l'espurna que inflama la foguera de la poesia. Perquè el poeta, és clar, és un aprenent de persona humana com tots els altres; amb l'única diferència que ell té el rar privilegi —privilegi diví, haurien dit els romàntics— de fer aquest camí individual a través de les paraules comunes de la col·lectivitat.

És, doncs, per aquesta raó central que la poesia pot presumir de la "utilitat" de fer companyia a tots aquells humans que segueixen el seu propi camí d'aprenentatge, com paral·lelament el segueix el poeta pel seu cantó. La poesia, en efecte, ens educa en la consciència que no hi ha certeses, que ni tan sols és desitjable que n'hi hagi, però que en en el nostre

errabundeig entre incerteses podem comptar almenys amb l'estimulant companyia d'altres caminants dotats de veu.

* * *

Valgui aquesta breu defensa, avui que ens trobem per festejar la concessió d'un premi literari que pot ser decisiu per a qui el rebi (com ho va ser per a mi, trenta-set anys enrere), per recordar que la utilitat de la poesia rarament condueix a la satisfacció de la vanitat ni a l'estímul de la competència. La comprensió de les potencialitats de la poesia ens ensenya que aquesta art pobra posseeix una utilitat molt més elevada que la de qualsevol mena de concurs que ens permeti de guanyar un diner o altre, un reconeixement o altre, una forma d'honor o altra. Valgui per subratllar que el concurs és un joc —els Jocs Florals són això, uns jocs— i que el joc només és la noble manifestació de la joia i de la festa. Que no és pas poc! Valgui, finalment, per recordar que la poesia rarament suporta el concurs.

Poema llegit a l'acte de lliurament del Premi Amadeu Oller, l'any 1971. Ferran Soldevila, que acabava de morir, era el president honorífic del jurat.

I. M. FERRAN SOLDEVILA

Ferran, qui·ns ha jaquits, hac forçada sa ment
per ço cor tu e jo, sens negun sofriment
puscam tostemps membrar tot ço qu·és honrament
e ço qu·és deshonor de ceyla nostra gent.
E jo pusch affermar que no fo per nient,
cor Jacmes e Desclots viuen calladament
davayl ma peyl e carn, com lo gra de forment,
per amors e langors que sens nuyl fayliment
vessà mestre Ferran dins ceyl remembrament.
Dirà son torsimany: gents de tot estament,
hòmens, fembres e infants, amats sàviament,
siats miyls catalans e no temets turment.

B. Maig 1971